

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.10.13](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.10.13)

УДК: 656:338.5

*Н. І. Богомолова,
д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту,
Державний університет інфраструктури та технологій, Київ
ORCID ID: 0000-0001-5376-2437*

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ТАРИФОУТВОРЕННЯМ В СФЕРІ ПАСАЖИРСЬКИХ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

*N. Bohomolova
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance and Credit,
State University of Infrastructure and Technology, Kyiv*

PECULIARITIES OF TARIFF-SETTING MANAGEMENT IN THE FIELD OF PASSENGER ROAD TRANSPORTATION

В статті розглянуто особливості системи формування тарифів на перевезення пасажирів підприємствами автомобільного транспорту. Окреслено структуру такої системи, її основні елементи та зв'язок між ними. Проаналізовано ключові фактори, що впливають на ціноутворення, а також загальні вимоги до організації такого процесу в сучасних умовах.

Співвідношення «ціна-якість» в системі організації перевезень пасажирів автотранспортними підприємствами становить основу ефективної взаємодії виробників і споживачів транспортної продукції. Якість реалізації транспортних послуг формує основу для тривалої взаємодії перевізника з клієнтами. Саме тому формування тарифів на пасажирські перевезення доцільно здійснювати на базі дослідження якості транспортних послуг та її впливу на цінність кінцевого продукту.

Доведено, що удосконалення ціноутворення на перевезення пасажирів автотранспортними підприємствами має відбуватися на базі використання поелементно-орієнтованого підходу до формування тарифів. Такий підхід дозволить більш повно врахувати різнопланові чинники, які формують як собівартість, так і ціну транспортної послуги. Підхід дозволить враховувати відповідність тарифу та якості транспортного обслуговування.

В частині дослідження організаційно-економічних умов системи ціноутворення доцільно звернути увагу на специфіку транспортних технологій пасажирського обслуговування та умови організації перевезень пасажирів на автомобільному транспорті. Важливо обґрунтовувати тарифну політику не тільки на перевезення, а й на супутні послуги, комплексне сервісне обслуговування пасажирів до поїздки, під час руху та при її завершенні.

Підґрунтям і базисом ефективного ціноутворення також є збалансування економічних інтересів учасників перевізної діяльності за рахунок реалізації цілісної системи планування фінансово-економічної діяльності та орієнтації транспортного бізнесу на стратегічний розвиток. При цьому важливими є забезпечення управлінської та трудової дисципліни перевізника, системна організація маркетингових досліджень, зокрема, запитів пасажирів.

Подальші дослідження даного напрямку полягатимуть в обґрунтуванні механізму ціноутворення на пасажирські перевезення, а також в оцінці впливу факторів якості перевізного процесу на зміну цінових пропозицій.

The article describes the features of the system of tariff-setting for passenger transportation by road transport enterprises. The structure of such a system, its main elements, and relationship between them are considered. The key factors influencing the tariff-setting are analyzed, and the general requirements for the organization of such a process in modern conditions are considered.

The ratio of "tariff-quality" in the system of organization of passenger transportation by road transport enterprises is the basis of effective interaction between producers and consumers of transport products. The quality of transport services forms the basis for long-term interaction of the carrier with customers. Therefore, the tariff-setting for passenger traffic should be carried out based on a study of their quality.

It is proved that the improvement of the tariff-setting for passenger transportation by road transport enterprises should be based on the use of element-oriented approach to price formation. This approach allows more fully to consider the various factors that shape both the cost and tariff of transport services. The approach will consider the compliance of tariff and quality of transport services.

In terms of studying the organizational and economic conditions of the tariff-setting system, it is advisable to pay attention to the specifics of transport technologies for passenger service and the conditions for organizing the passenger transportation by road transport enterprises. It is important to substantiate the tariff policy not only for transportation, but also for related services, comprehensive service of passengers before the transportation, during the movement and at its completion.

The basis of effective tariff-setting is also the balancing of economic interests of participants in transport activities through the implementation of a holistic system of planning financial and economic activities and the orientation of the transport business on strategic development. At the same time, it is important to ensure the management and labor discipline of the carrier, the systematic organization of marketing research of passenger requests.

Further research will consist in substantiating the tariff-setting mechanism for passenger transportation, as well as assessing the impact of quality factors in the transportation process on changes in tariff proposals.

Ключові слова: *підприємства автомобільного транспорту; «тариф-якість»; механізм; розвиток; бізнес; ефективність.*

Key words: *road transport enterprises; «tariff-quality»; mechanism; development; business; efficiency.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Підприємства автомобільного транспорту становлять важливу виробничо-економічну ланку в забезпеченні потреб населення щодо переміщення та супутніх ньому послуг. Забезпечуючи безперебійний перевізний процес, надаючи цілий комплекс послуг транспортно-логістичного характеру, автотранспортні підприємства залишаються доволі гнучкими та адаптованими до змін ринкового середовища.

Водночас, в їх діяльності є питання, які мають безпосередній вплив на фінансові результати діяльності, але вони залишаються недостатньо дослідженими як з теоретичної, так і практичної точки зору. До таких відносяться питання тарифоутворення – встановлення форм, методів і способів формування тарифів на перевезення пасажирів. Відсутність спеціального нормативно-правового регулювання процесів тарифоутворення, статистично-аналітичного забезпечення такого процесу, знижує ефективність фінансово-економічної взаємодії підприємств та клієнтів. Відповідно дослідження особливостей тарифного регулювання та розробка на їх базі механізму формування тарифної політики стане тим важелем, який сприятиме розвитку як підприємств, так і формуванню задоволеності у їх клієнтів. Все це повною мірою відповідає напрямкам, окресленим у Національній транспортній стратегії України до 2030 року [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням проблематики формування тарифів на перевезення пасажирів автомобільним транспортом займалися такі вчені, як: Богаченко М.В., Легкий С.А., Некрасова Л.А., Пилипенко О.М., Савченко Л.А. та ін. [1-3, 5-7]. Автори звертають особливу увагу на важливу роль та загальноекономічне значення ціноутворення в системі ефективного функціонування пасажирського транспорту. Між тим, недостатність обґрунтованих організаційно-економічних механізмів ціноутворення на пасажирські перевезення автотранспортними перевізниками знижує ефективність процесів організації та ефективної взаємодії всіх зацікавлених у перевізній діяльності сторін, що вимагає подальших досліджень особливостей управління цією сферою.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Аналіз напрацьовань з теорії та практики формування тарифів на пасажирські автотранспортні перевезення дозволив виділити невирішені завдання щодо обґрунтування організаційно-економічних умов процесу ціноутворення та встановлення підходу до його реалізації, дослідження яких зумовило постановку мети даного дослідження.

Формулювання мети статті. Метою статті є характеристика ключових елементів системи формування тарифів автотранспортних підприємств на пасажирські перевезення та обґрунтування організаційно-методичного підходу до ціноутворення, спрямованого на більш повне врахування якості транспортного обслуговування як ключового чинника такого процесу.

Висвітлення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням одержаних наукових результатів. В цілому ціноутворення представляє собою процес формування та встановлення ціни на товари або послуги. Воно базується на певних цілях, завданнях, що зумовлюють обґрунтування підходу та методу (сукупності методів) його реалізації. Найчастіше такі завдання і метод відповідають стратегії поведінки підприємства, наприклад, стратегії виживання чи максимізації прибутку.

В більшості випадків ціноутворення на продукцію, послуги, роботи ґрунтується на використанні витратного (основна увага витратам і собівартості) чи ринкового підходів (концентрація на ринку, конкурентах, товарах-аналогах, відмінності в характеристиках продукції, ін.).

У встановленій за допомогою науково-методичного інструментарію ціні відображаються всі економічні відносини та процеси організаційно-економічної взаємодії господарюючих суб'єктів і стейкхолдерів, прослідковується дія об'єктивних економічних законів, таких як закон економії часу, попиту та пропозиції, вартості, конкуренції, ін.; саме тому до встановлення ціни необхідно підходити з розумінням основних технологічних процесів виробництва продукції чи надання послуг. Ціна має бути зрозумілою для споживача, обґрунтованою, а процес її встановлення бути узгодженим з іншими складовими економічної діяльності.

Управління тарифоутворенням в сфері пасажирських автотранспортних перевезень представляє собою важливу складову управління транспортним підприємством та його фінансовою безпекою за рахунок встановлення такого рівня тарифів на перевезення пасажирів, який в сукупності дозволить позитивно впливати на формування споживчого попиту та забезпечить відтворення ресурсів підприємства в частині формування його доходів достатніх для розвитку подальшої взаємодії перевізників і їх клієнтів.

Транспортні тарифи є джерелом формування доходів підприємств-перевізників, між тим, система формування тарифів на перевезення пасажирів підприємствами автомобільного транспорту має певні особливості, здебільшого пов'язані зі специфікою використання автомобільного транспорту, а також рівнем розвитку економічних відносин, що характерна для цієї підгалузі. Проаналізуємо ключові фактори, що впливають на ціноутворення, а також зупинимося на загальних вимогах до організації такого процесу в сучасних умовах господарювання.

Поєднуючи окремі характеристики як і витратного, так і ринкового підходів, система формування тарифів на перевезення пасажирів ґрунтується на аналізі значної сукупності факторів, виділенні з них найвпливовіших та подальшому їх дослідженні. Найчастіше тариф залежить від планових (проектних) витрат і собівартості надання транспортних послуг. Крім того, враховується альтернативність поїздки іншими видами транспорту (або поєднання видів транспорту) та, відповідно, рівень тарифів у конкурентів, а також проводиться аналіз та збалансування економічних інтересів всіх учасників транспортної послуги. Останнє і дозволяє встановити той рівень тарифу, який відповідатиме основним принципам ціноутворення в умовах ринку.

Маркетингове формування тарифів у сфері пасажирських перевезень здебільшого ґрунтується на встановленні рівня тарифів у залежності від дослідження попиту та пропозиції, зокрема, в частині їх зміни (прогнозного характеру). При застосуванні маркетингового підходу значна увага приділяється внутрішнім та зовнішнім чинникам, які формують тариф, серед них найважливіша цінність транспортної послуги для споживача, також з'ясовується рівень цін та параметри якості на послуги конкурентів, проводиться аналіз платоспроможності споживачів та ін.

Здебільшого основними учасниками та зацікавленими у перевезенні сторонами є «перевізник», «пасажир» та «держава». Враховуючи велике соціальне значення пасажирських перевезень та наявність чисельних пільгових категорій пасажирів, економічні відносини між учасниками супроводжуються державною підтримкою перевізника у вигляді надання дотацій (компенсацій збитковості) з урахуванням платоспроможного попиту населення. Отже, встановлення рівня тарифів на перевезення пасажирів тісно корелюється з проблематикою пільгових перевезень (недостатнім рівнем дотацій, потребою більшої обґрунтованості в наданні пільг, тощо).

Проблема пільгових перевезень та забезпечення цільового використання фінансування (формування ефективного дотаційного механізму) вимагає додаткової уваги до оптимізації економічних відносин між

державою та транспортними підприємствами, що, з одного боку, сприятиме стандартизації та спрощенню процедури проходження необхідної супровідної інформації, а з іншого, – прискорить фінансування та забезпечення його повноти у відповідності з прийнятими сторонами зобов'язаннями.

Не дивлячись на стереотип про те, що «високі ціни забезпечують високу, а низькі – низьку якість», стандартно тісний зв'язок ціни (тарифу) з якістю виробництва продукції (надання послуг) покладений в основу багатьох методів ціноутворення, оскільки, як правило, висока якість вимагає додаткових витрат, які, в свою чергу, призводять до об'єктивної необхідності підвищувати ціни на продукцію. Сама категорія якості транспортного обслуговування вимагає постійного осмислення, зокрема, в частині її взаємозв'язку з такими економічними категоріями як: витрати, доходи та ефективність. Спеціалізовані показники якості можуть входити до системи оцінки ефективності господарювання підприємств, зокрема в частині управління доходами та витратами перевізної діяльності.

Якість транспортної продукції, здебільшого, забезпечує створення додаткового економічного ефекту у користувачів транспортних послуг, зокрема, це прослідковується в такому параметрі якості, як прискорення руху пасажирів. Останнє призводить до вивільнення часу, який людина може більш продуктивно використати, що позитивно вплине на результати її діяльності.

Підхід до формування тарифів на пасажирські перевезення, що базується на дослідженні споживчих запитів та врахуванні різних «якісних» характеристик перевезення (час, швидкість, комфортність, зручність розкладу, наявність додаткових послуг, інформативність, тощо) є тим вихідним моментом, на базі якого часто ґрунтується вибір пасажиром того чи іншого виду транспорту, а отже, що в сукупності впливає на формування попиту на пасажирські перевезення.

Отже, співвідношення «ціна-якість» в системі організації перевезень пасажирів автотранспортними підприємствами становить основу ефективної взаємодії виробників і споживачів транспортної продукції. Якість реалізації транспортних послуг формує основу для тривалої взаємодії перевізника з клієнтами. Саме тому формування тарифів на пасажирські перевезення доцільно здійснювати на базі дослідження їх якості.

Для автотранспортних підприємств якість послуг, що надаються пасажиром, серед іншого, характеризується швидкістю та дотриманням чітких графіків перевезень (їх вчасності), що практично неможливо реалізувати при недотриманні принципів ефективної координації учасників та інноваційності перевізних процесів. Водночас, інноваційність ґрунтується на впровадженні сучасних перевізних та логістичних технологій, що в свою чергу вимагає системних інвестицій в розвиток підприємств, основою яких є встановлення справедливих тарифів, недопущення неефективних перевезень (внаслідок відсутності або недостатності дотацій).

Удосконалення ціноутворення на перевезення пасажирів автотранспортними підприємствами вимагає ретельних досліджень, що можливо реалізувати на базі використання поелементно-орієнтованого підходу до формування ціни. Зокрема, проводиться аналіз системи формування витрат, встановлюється зв'язок між окремими елементами витрат і доходів, прослідковується процес формування цінності від кожного елементу витрат, спрямованого на підвищення якісних характеристик кінцевого продукту.

Діагностика транспортно-економічної діяльності, зокрема, транспортних послуг пасажиром, має проводитися з метою виявлення складових елементів, в яких можливе і доцільне підвищення якості. Така діагностика підвищення відбувається в двох напрямках: оцінка можливостей підвищення якості «вхідних» ресурсів (підвищення кваліфікації працюючих, удосконалення процесів організації транспортного виробництва, оновлення рухомого складу, ін.) та оцінка підвищення якості безпосередньо транспортного процесу (сучасні транспортні технології, автоматизація процесів, тощо).

Такий підхід дозволить більш повно врахувати різнопланові чинники, які формують як собівартість, так і ціну транспортної послуги. Підхід дозволить враховувати відповідність ціни та якості транспортного обслуговування.

В частині дослідження організаційно-економічних умов системи ціноутворення доцільно звернути увагу на специфіку транспортних технологій пасажирського обслуговування та умови організації перевезень пасажирів на автомобільному транспорті. Важливо обґрунтувати тарифну політику не тільки на перевезення, а й на супутні послуги, комплексне сервісне обслуговування пасажирів до поїздки, під час руху та при її завершенні. Логістичні методи управління пасажирськими перевезеннями також мають бути враховані при формуванні тарифів, оскільки саме вони дозволяють інтегрувати різнопланові елементи системи, оптимізувати транзакційні витрати (витрати економічної взаємодії), надати пасажиром можливість альтернативних варіантів перевезення.

Підґрунтям і базисом ефективного ціноутворення також є збалансування економічних інтересів учасників перевізної діяльності за рахунок реалізації цілісної системи планування фінансово-економічної діяльності та орієнтації транспортного бізнесу на стратегічний розвиток. При цьому важливими є забезпечення управлінської та трудової дисципліни перевізника, системна організація маркетингових досліджень запитів пасажирів.

Розробка узгодженої та виваженої тарифної політики на пасажирські автотранспортні перевезення буде більш обґрунтованою у разі впровадження моніторингу бізнес-процесів, подальша стандартизація окремих процесів економічної діяльності та використання уніфікованої системи економічних показників, що забезпечить узгодженість тарифних параметрів з іншими характеристиками транспортування.

Вищеперераховане забезпечить достатню інформативність для прийняття управлінських рішень щодо тарифного регулювання.

Таким чином, управління тарифоутворенням, що (1) орієнтоване на споживача та полягає у комплексному врахуванні його потреб у забезпеченні якісної транспортної послуги заздалегідь передбаченого обсягу і тривалості, з одного боку, та (2) дозволяє сформувавши доходи достатні для покриття витрат перевізної діяльності та містить інвестиційну складову для розвитку перевізної діяльності та підвищення якості транспортного обслуговування, з іншої сторони, – становить постійне управлінське завдання, вирішення якого формуватиме позитивні наслідки у всіх зацікавлених сторін. Система управління таким тарифоутворенням базується на плануванні фінансово-економічних показників, діагностиці складного процесу транспортування та врахування можливостей для по елементного підвищення якості окремих його складових, всебічній інформативності щодо характеристик як основної транспортної послуги, так і супутніх послуг.

До основних принципів тарифоутворення на пасажирські перевезення автотранспортними підприємствами можна віднести наступні: прозорість і обґрунтованість (споживач має розуміти основи формування та особливості застосування тарифу), орієнтація на споживача та необхідний рівень якості транспортного обслуговування (передбачає альтернативність пропозицій послуг на підставі співвідношення тариф-якість), забезпечення ефективності діяльності (в іншому разі втрачається можливість для відтворення ресурсів і розвитку транспортно-виробничої системи), ситуативності та гнучкості (система має передбачати можливість встановлення обґрунтованих знижок, бути адаптивною та гнучкою до змін зовнішнього середовища).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшої роботи у даному напрямку. Розвиток економічних відносин на підприємствах автомобільного транспорту спрямований на посилення гнучкості процесів взаємодії перевізників та споживачів їхніх послуг. Саме обґрунтоване, виважене ціноутворення на такі послуги сприятиме підвищенню ефективності взаємодії учасників та формуватиме довготривалі відносини. Для врахування факторів, що впливають на формування тарифів на пасажирські перевезення доцільно застосовувати поелементно-орієнтований підхід, що дозволить провести діагностику зміни якості транспортного обслуговування та забезпечити відповідність критеріїв «ціна – якість» при збалансуванні економічних інтересів учасників. Подальші дослідження даного напрямку доцільно спрямувати на обґрунтування механізму ціноутворення на пасажирські перевезення, а також врахування впливу факторів якості перевізного процесу на зміну цінових пропозицій.

Список літератури.

1. Богаченко М. В. Теоретичні аспекти формування тарифної політики міського пасажирського транспорту. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство, 2018. Вип. 19(1). С. 19-22.
2. Богаченко М.В. Світовий досвід організації міського пасажирського транспорту. Бізнес Навігатор, 2017. Вип. 4-1. С. 21-25.
3. Легкий С.А. Обґрунтування напрямків маркетингових досліджень при встановленні тарифів на перевезення пасажирів автомобільним транспортом. Економіка транспортного комплексу, 2013. Вип. 22. С. 142-147.
4. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 430-р/ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.10.2021).
5. Некрасова Л. А., Богаченко М. В. Розвиток взаємодії всіх видів транспорту на основі інтегрованої тарифної системи пасажирських перевезень. Причорноморські економічні студії, 2020. Вип. 51. С. 73-79.
6. Савченко Л.А. Методика розрахунку тарифів на послуги пасажирського автомобільного транспорту. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Динаміка, міцність та проектування машин і приладів, 2017. № 866. С. 230-233.
7. Пилипенко О.М., Огій О. В. Обґрунтування тарифу на перевезення пасажирів автобусним транспортом у м. Черкаси. Вісник Черкаського державного технологічного університету. Серія : Технічні науки, 2018. № 2. С. 20-25.

References.

1. Bohachenko M.V. (2018), "Theoretical aspects of formation of tariff policy of city passenger transport", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 19(1), pp. 19-22.
2. Bohachenko M.V. (2017), "World experience in the organization of urban passenger transport", *Biznes navigator*, vol. 4-1, pp. 21-25.
3. Lehkyi S.A. (2013), "Substantiation of directions of marketing researches at establishment of tariffs for transportation of passengers by motor transport", *Ekonomika transportnoho kompleksu*, vol. 22, pp. 142-147.
4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "National Transport Strategy of Ukraine until 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80> (Accessed 14 October 2021).

5. Nekrasova, L.A. and Bohachenko, M.V. (2020), "Development of interaction of all types of transport on the basis of the integrated tariff system of passenger transportations", *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 51, pp. 73-79.
6. Savchenko L.A. (2017), "Methods of calculating tariffs for passenger road transport services", *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika». Dynamika, mitsnist ta proektuvannia mashyn i pryladiv*, no. 866, pp. 230-233.
7. Pylypenko, O.M. and Ohii, O.V. (2018), "Substantiation of the tariff for transportation of passengers by bus transport in Cherkasy", *Visnyk Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriia : Tekhnichni nauky*, no. 2, pp. 20-25.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2021 р.